

O desenvolvemento contemporáneo do feminismo:

Simone de Beauvoir

1.- CONTEXTO SOCIO-HISTÓRICO

O pensamento de Simone de Beauvoir é imprescindible para entender o movemento feminista no século XX e incluso a filosofía contemporánea. Para entender correctamente a figura da pensadora é necesario enfocala dende dúas tradicións: o existencialismo e o feminismo.

O EXISTENCIALISMO

Empezamos a falar de EXISTENCIALISMO, a comezos do século XX, concretamente dende a obra “*Ser e Tempo*” de **Martin Heidegger** (1859-1938). O mestre de Heidegger, **Edmund Husserl**, desenvolveu un novo “método” para a análise dos contidos da conciencia. O chamado **método fenomenolóxico** pretendía unha descrición detallada de como o individuo experimenta as vivencias da subxectividade. Husserl aspiraba a converter a filosofía nunha ciencia estrita dedicada a estudar os contidos da nosa conciencia. Temos que entender o pensamento de Husserl dentro da dinámica de principio de século influída por os avances da psiquiatría, en especial do descubrimento de **Freud**: o continente ignoto do subconsciente.

Pero a maioría de discípulos de Husserl (Martin Heidegger, Karl Jaspers, Jean-Paul Sartre, Simone de Beauvoir e Albert Camus, entre moitos outros), sentiron máis interese en aplicar o método do mestre ao estudo da existencia humana que o mecanismo de funcionamento da mente. De aí deriva o nome dunha das correntes filosóficas máis potentes do século XX que traspasa os límites da filosofía e ten representantes na literatura, teatro, música, cine, pintura ...

A filosofía do existencialismo xurdiu no período de entre guerras. A Primeira Guerra Mundial deixou unha Europa en ruínas que deu paso a un período de grave inestabilidade económica, política e social. En 1917 a Revolución Soviética triunfa en Rusia e créase a URSS, pouco despois o totalitarismo de dereitas recorre Europa, triunfa o fascismo en Italia con Mussolini e o nazismo en Alemaña con Hitler. Despois da Segunda Guerra Mundial aparece EEUU como unha potencia económica, cultural e filosófica (non esquezamos que toda a actividade intelectual e científica de Europa acaba emigrando a EEUU en uns poucos anos creando alí auténticos foros de traballo e debate filosófico, psicolóxico e sociolóxico). Os antigos valores da vella Europa que caracterizaban un estilo de vida, e unha cultura quedan socavados. Europa queda sumida nun sentimento de inquietude e desasosego que dará paso ao novo modo de sentirse: o existencialismo.

Para **Heidegger** a característica que distingue aos seres humanos dos outros seres é a **existencia**. Mentres que o resto de seres son os seres humanos existen. Fomos lanzados ao mundo no momento do nacemento, e dende ese momento estamos obrigados a relacionarnos co mundo mentres tratamos de realizar o noso proxecto vital. Somos **Ser-aí**, seres concretos en situacións concretas (*Dasein*). O *Ser-aí* está aberto a todo tipo de posibilidades; o ser humano non ten ningunha esencia previa; define a súa existencia a través das eleccións que vai tomando e que conforman o seu **proxecto**. Cada un de nós ten que definir a súa existencia. Podemos tomar o camiño fácil e **vivir de maneira inauténtica** (facer o que fan os outros sen reflexionar) o **vivir a auténtica vida humana** e elixir a nosa traxectoria. Esta elección nos leva a descubrir as nosas limitacións e o noso final que é a morte. Por iso Heidegger di que somos **seres-para-a-morte**. A esta constatación denomínalle “*a caída*” que causa unha angustia insoportable no ser humano que se fai consciente de que seu único final é a morte. A única maneira de superar este estado é

o proxecto (a nosa realización, a través dos nosos actos, creando a propia esencia) que dará sentido á nosa vida e non fará o noso paso polo mundo absolutamente prescindible.

O FEMINISMO

A loita en favor da igualdade de dereitos entre homes e mulleres non nace no século XX senón que é unha longa reivindicación de numerosas mulleres e de algúns homes ao longo dos séculos. Pero si que é certo que podemos sinalar as orixes do movemento feminista como un movemento colectivo, na Revolución Francesa. Nese momento compulso de reivindicación de dereitos e de igualdade de todos os homes, tamén se pon de manifesto as esixencias das mulleres. As mulleres xogarán un papel decisivo na Revolución Francesa pero cando a **Asamblea Nacional Constituínte** asinará a “*Declaración Universal dos Dereitos do Home e do Cidadán*” que outorgaba a cidadanía a todos os homes por igual, o sector masculino abandona as reivindicacións das mulleres e as deixa fora da cidadanía. Mesmo o filósofo J.J Rousseau, creador da teoría democrática moderna, argumentou que “*as mulleres eran seres débiles de carácter e inestables emocionalmente e que, por tanto, non podían ter un papel decisivo en política. Este carácter viña dado polo feito mesmo de seren mulleres*”.

As mulleres deberan esperar ata finais do século XIX para asistir ao resurximento do movemento feminista organizado en Inglaterra e EEUU na chamada **Primeira onda feminista** que avogaba entre outras cousas por: a dereito á educación, o dereito á propiedade privada, o liderado das organizacións e o **sufrixio universal**. Con a participación política as mulleres reclamaban acceder á cidadanía de pleno dereito. Unha vez conseguido moitas mulleres pensaron que o obxectivo estaba cumprido e que tensar máis a corda podía facer que perderan os dereitos adquiridos. Pouco a pouco o movemento foise dispersando dando por finalizada a primeira onda ou **Onda dos Dereitos Cívís e Lexislativos**. Haberá que esperar ata os anos 60 para reanimar o movemento.

A **Segunda onda feminista** abrande dende o agromar dos estudos feministas anglosaxóns a principios de 1960 ata finais da década dos 80. Dous nomes son imprescindibles para entender esta segunda onda: a predecesora Simone de Beauvoir e a instigadora Betty Friedan.

2.- SIMONE DE BEAUVOIR

Escritora e filósofa francesa (1908-1986). Naceu nunha familia burguesa e destacou dende moio cedo como unha alumna brillante. Estudou na Sorbona e en 1929 coñeceu ao filósofo existencialista Jean-Paul Sartre, que se converteu no seu compañeiro durante o resto da súa vida. Graduouse en filosofía e ata 1943 e dedicouse á docencia nos liceos de Marsella, Ruan e París. Participou intensamente nos debates ideolóxicos da época, atacou con dureza á dereita francesa e asumiu o papel de intelectual atea e comprometida. Foi fundadora xunto a Sartre, Albert Camus e Maurice Merleau-Ponty, entre outros, de revista **Tempos Modernos** que converteuse nun referente político e cultural do pensamento francés de metade do século XX.

Os seus abundantes títulos inclúen *Memorias dunha moza formal* (1958), *A plenitude da vida* (1960), *A forza das cousas* (1963), *Unha morte moi doce* (1964), *A vellez* (1968), *Final de contas* (1972) e *A cerimonia do adeus* (1981).

PENSAMENTO FILOSÓFICO

Beauvoir remata o traballo iniciado por Rousseau no século XVIII: completa a construción da sociedade democrática ca inclusión das mulleres. A metade do século XX era inadmisíbel que a metade da poboación mundial quedara excluída do proxecto democrático.

Dende o seu pensamento existencialista que entende ao ser humano como libre, responsable dos seus actos e creador da súa propia esencia, reivindica a necesidade dunha sociedade que loita contra a opresión da muller que lle imposibilita crear o seu propio proxecto para dar sentido á súa vida e así escapar da “angustia vital” do ser humano. O “proxecto” do que falaba Heidegger como única maneira de liberarse da angustia da morte, para Beauvoir non é un “proxecto totalmente libre” senón unha elección entre unhas poucas posibilidades reais. No caso da muller, estas posibilidades son terriblemente limitadas e constrictivas e por tanto impiden a transcendencia da muller e iso comporta a súa degradación ontolóxica e moral. O patriarcado nas familias, a subordinación nos traballos e as normas morais e xurídicas que as constringen e discriminan, fan das mulleres seres incapaces de escribir o seu propio proxecto e por tanto de superar a angustia do **ser-para-a-morte**.

O SEGUNDO SEXO

En 1949 Beauvoir publica a súa obra máis coñecida: “*O Segundo Sexo*”. Inmediatamente convértese nunha obra revolucionaria. Véndense 20.000 exemplares na primeira semana e pasa a ser obxecto de debate social. Considerada como “manual do egoísmo” por conservadores e “manual de liberación” para os progresistas. Publicada a todas as linguas do mundo, foi fonte de inspiración da segunda onda feminista e tema de debate (para ben ou para mal) do movemento feminista de tódolos tempos.

Que di *O segundo sexo*?:

1.- Desmonta a desigualdade entre os sexos

A desigualdade histórica entre o sexo feminino e masculino non é natural, é só unha construción cultural. O *feminino* non é unha esencia, non se nace muller (non hai esencia da feminidade como non a hai da masculinidade) a sociedade convértenos en mulleres: “*non se nace muller, faise muller*”. Esta construción non é nin aleatoria nin gratuíta. Ten unha intencionalidade inserta no **Relato da Modernidade**, responde á ideoloxía do progreso e do dominio. A construción da “esencia” feminina forma parte da economía liberal e capitalista e do patriarcado.

2.- Reivindicación do corpo da muller

Beauvoir atenta contra dúas das institucións sacrosantas e intocables piares da suposta esencia da feminidade: a **familia** e a **maternidade**. Ambas as dúas impiden a realización do **proxecto** e bloquean a dimensión transcendental da muller. Moitas mulleres non quizerían ser nin esposas nin nais pero é algo ca sociedade imponlles dende o nacemento como parte esencial da súa esencia. O poder opresivo dos dominadores impide a realización dos dominados.

Beauvoir atacou duramente os ideais da sociedade francesa dos 50: defendeu a soltaría, a independencia económica, o divorcio, o aborto, o dereito a unha sexualidade libre e separada da maternidade. O cambio pasa por un **control da natalidade** que permita superar á muller o seu papel reprodutivo (as diferencias biolóxicas entre os sexos teñen xogado un papel clave na subordinación da muller; o control da natalidade é unha maneira de superalas).

As súas ideas levantan auténticas ampolas nos sectores conservadores e foi duramente atacada pero o poder das súas palabras foi imparable.

3.- A dimensión política das súas ideas

“*O segundo sexo*” non é un libro de teoría política e sen embargo ten unha gran transcendencia neste ámbito: o to do libro non é expositivo, non demanda resignación nin aceptación; non é un lamento estoico. É unha obra revolucionaria que incita á acción, dirixise directamente á muller e lle promete a liberación e a igualdade. É un auténtico atentado contra o *Status quo*.

Beauvoir ten claro a necesidade de traballo remunerado para a muller. A muller debe deixar de ser reprodutora para ser produtora; debe de saír do espazo privado onde é invisible e dependente e pasar ao espazo público onde poderá ser decisiva na economía e na política. Isto a maiores de ser necesario para a independencia da muller é un duro golpe a estrutura familiar (ao papel de coidadora atribuído á muller) peza clave da estrutura capitalista.

Beauvoir integra as súas ideas dentro da tradición marxista da alienación e conecta a opresión da muller coa existencia da propiedade privada. O cambio pasa por:

- Maior participación da muller na produción
- Demanda de recoñecemento social e visibilidade
- Establecemento de un sistema produtivo socialista
- Demanda colectiva das mulleres de superar a esfera privada e integrarse na esfera públicas

3.- PROYECCIÓN DAS IDEAS DE BEAUVOIR

Repercusión no momento da publicación

Como dixemos, o pensamento de Beauvoir é fundamental para o movemento feminista e para a historia do pensamento en xeral (lembramos que é ela quen completa o concepto de cidadanía democrática e universal).

Repercusión a finais do século XX e XXI

Pero, a pesares da súa transcendencia, o pensamento de Beauvoir foi superado na chamada **terceira onda feminista**. Aínda que é difícil circunscribir os anos e os episodios en concreto que activan o movemento feminista a finais do século XX, podemos dicir que a **terceira onda** estaría entre principios da década de 1990 ata o redor de 2013. Esta nova onda está formada por mulleres que medraron co avance dos dereitos civís da segunda onda. As feministas da terceira onda adoptan o individualismo e a diversidade. As críticas que estas mulleres sinalarán no pensamento de Beauvoir son:

- A bipolaridade: só contempla a existencia de dous sexos
- A identificación de “normalidade” co masculino e a reivindicación dos dereitos da muller entendidos como incorporación ao estilo de vida masculino. O feito de falar de “segundo sexo” xa é unha alusión a “o outro”, “á alteridade”.
- A minimización e o esquecemento do “feminino”

O NOVO FEMINISMO

A Interseccionalidade: o concepto aparece por primeira vez en 1989. Enténdese por interseccionalidade ás diferentes identidades que se poden superpoñer nunha persoa e ca determinan como un conxunto (a raza, clase social, sexo, xénero...). Esas identidades superpostas significaban capas de explotación das mulleres que, por tanto, non sufrían só un tipo de opresión por ser mulleres, senón capas históricas de discriminación debido as súas identidades. Así á discriminación por ser muller había que sumarlle a discriminación por ser

negra (ou outra etnia), por ser musulmá (ou outra relixión), por ser pobre, por ter un emprego precario, por non ser agraciada fisicamente, etc.

O feminismo da diferenza: a filósofa **Luce Irigaray** (1930-Belxica) resalta a importancia das diferencias entre homes e mulleres. O “feminismo da diferenza” que propón contraponse ao “feminismo da igualdade” defendido por Beauvoir. Esta afirmaba que mulleres e os homes son basicamente iguais e que as diferenzas son de orixe cultural polo tanto transformando a sociedade pódese acabar as diferenzas. Pero Irigaray considera que hai diferenzas esenciais entre mulleres e homes. Pensa que a aspiración de igualdade da segunda onda e de Beauvoir en concreto, leva a que as mulleres acaben reproducindo esquemas masculinos e consolidando o patriarcado e a dominación propia de Occidente. No canto diso, propón un espazo de cultivo dunha vida alternativa baseada en valores especificamente masculinos. De feito pensa que a convivencia pacífica entre mulleres e homes só se pode construír dende o respecto á diferenza.

A teoría queer: cuxa máxima representante é a filósofa **Judith Butler** (1956-EEUU) considera que non só o xénero é unha construción social e cultural (como dicía Beauvoir) senón que o é a mesma diferenza sexual. Pensa que a distinción que establecemos entre mulleres e homes é unha creación ficticia xa que non hai máis similitudes entre dous homes que entre un home e unha muller, en realidade non existen persoas iguais. O que existe é unha infinita diversidade de corpos, de formas, de maneiras de actuar que a sociedade esfórzase en clasificar e homoxeneizar. Butler a denomina a **clasificación binaria** da sociedade. Pensa que todos seríamos máis libres e máis felices se non nos sentiramos obrigados a actuar como homes ou como mulleres e puideramos elixir a nosa maneira de falar, vestir, expresarnos, relacionarnos cos outros.

O feminismo universalista: a comezos do século XXI a loita da igualdade entre mulleres e homes acadou grandes conquistas en Occidente, con todo a situación en Asia, África e algúns países de Sudamérica é moi distinta. Neste sentido a filósofa **Martha Nussbaum** (1947-EEUU) insiste na necesidade de estender a mirada a esas zonas do planeta. Esta tarefa debe realizarse con sensibilidade e respecto á diversidade cultural para non caer en actitudes paternalistas ou neocoloniais. O obxectivo é a loita por todas as mulleres do planeta non só polas brancas de clase media/alta, ateas e heterosexuais. Desta maneira o feminismo debe traballar en temas económicos, sociais, xeográficos, espirituais, etc.

O ecofeminismo: de Vandana Shiva (1952-A India) propón cambiar o marco mental actual orientado ao dominio da Terra por outro baseado no amor e o respecto á biodiversidade. Relaciona esa actitude de respecto e complicidade da feminidade coa Terra como un nexa forxado ao longo de séculos de relación e dependencia.